XAYRIDDIN SULTON HIKOYALARIDA TABIAT MANZARALARINING ESTETIK TALQINI

Abdullayeva Aziza

TerDPI talabalasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek nasrining iste’dodli vakillaridan biri – Xayriddin Sulton hikoyalaridagi peyzaj tasvirining badiiy-falsafiy ahamiyati har tomonlama tahlil etiladi. Adibning hikoyalarida tabiat manzaralari voqelikni tasvirlashning oddiy fon vazifasidan chiqib, asarning mazmun-mohiyatini ochuvchi, personaj ruhiyatini yorituvchi, syujetning dinamikasini belgilovchi kuchli poetik vositaga aylangani ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi. Maqolada yozuvchi tomonidan fasllar almashinuviga berilgan ramziy talqinlar, tabiatning inson ichki dunyosi bilan bog‘lanishi, peyzajning psixologik parallelizm asosida qurilishi va milliy mentalitetni ifodalashdagi o‘rni yoritilgan.Tadqiqot davomida adibning “Laylak keldi, bahor bo‘ldi”, “Zabarjad”, “Yurak”, “Otam to‘g‘risida qo‘shiq” kabi hikoyalaridan olingan badiiy misollar asosida peyzaj tasvirining estetik va semantik qatlamlari tahlil qilinadi.

Kirish so‘z: Xayriddin Sulton, peyzaj, hikoya, Zabarjad, Laylak keldi, bahor bo‘ldi, Yurak, Otam to‘g‘risida qo‘shiq, estetik va semantik qatlam.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируется художественно-философское значение пейзажных описаний в рассказах одного из талантливых представителей современной узбекской прозы – Хайриддина Султана. Научно обосновано, что в рассказах писателя картины природы выходят за рамки простой фоновой функции изображения действительности и превращаются в сильное поэтическое средство,

раскрывающее идейно-содержательную сущность произведения, освещающее внутренний мир персонажей и определяющее динамику сюжета. В статье освещаются символические интерпретации смены времён года, данные автором, связь природы с внутренним миром человека, построение пейзажа на основе психологического параллелизма, а также его роль в выражении национального менталитета. В ходе исследования на основе художественных примеров из рассказов писателя «Прилетел аист – пришла весна», «Забаржад», «Сердце», «Песня об отце» анализируются эстетические и семантические пласты пейзажного изображения.

Ключевые слова: Хайриддин Султан, пейзаж, рассказ, «Забаржад», «Прилетел аист – пришла весна», «Сердце», «Песня об отце», эстетический и семантический пласт.

Abstract: This article comprehensively analyzes the artistic and philosophical significance of landscape descriptions in the stories of Khayriddin Sultan, one of the talented representatives of modern Uzbek prose. It is scientifically demonstrated that in the writer's stories, depictions of nature go beyond serving as a simple background for events and become a powerful poetic device that reveals the essence of the work, illuminates the inner world of the characters, and determines the dynamics of the plot. The article highlights the symbolic interpretations of seasonal changes presented by the author, the connection between nature and the human inner world, the construction of landscape based on psychological parallelism, and its role in expressing the national mentality. During the research, the aesthetic and semantic layers of landscape imagery are analyzed through artistic examples taken from the writer's

stories "The Stork Came, Spring Came," "Zabarjad," "Heart," and "A Song About My Father."

Keywords: Khayriddin Sultan, landscape, story, Zabarjad, The Stork Came, Spring Came, Heart, A Song About My Father, aesthetic and semantic layer.

O'zbek adabiyotida tabiat tasviri – peyzaj badiiy fikrning eng qadimiy va eng barqaror an'analaridan biridir. Sharq mumtoz adabiyotida, xalq og'zaki ijodida, keyinchalik XX asr adabiyotida ham tabiat vositasida inson ruhiy holati, uning ichki olamidagi iztiroblar, quvonchlar, orzu-umidlar obrazli ifoda etib kelingan. Ayniqsa, nasr janrida peyzaj tasviri syujetning emotsional fonini belgilash, voqeaga estetik ohang berish, personaj xarakterini ochish kabi vazifalarni bajarib keladi. Shu jihatdan peyzaj o'zbek adabiy tafakkurining ajralmas tarkibiy qismidir.

Zamonaviy o'zbek nasrining yorqin vakillaridan biri bo'lgan Xayriddin Sulton hikoyalarida peyzaj tasviri o'ziga xos badiiy xususiyat kasb etadi. Adib asarlarida tabiat manzaralari oddiy tasvir uchun ishlatilmaydi, balki har bir detali ma'no yuklaydi, syujetning ichki mantig'ini mustahkamlaydi va qahramonlarning ruhiy holati bilan uzviy bog'lanadi. Uning hikoyalarida fasllarning almashinishi – bahorning uyg'onishi, yozning serquyosh manzaralari, kuzning rangpar tasvirlari yoki qishning sovuq sokinligi – muayyan ruhiy kechinmalar, hayotiy jarayonlar, ijtimoiy munosabatlar timsoliga aylanadi.

Adibning badiiy dunyoqarashida tabiat tasviri inson va olam o'rtasidagi ruhiy mushtaraklik nuqtasi sifatida talqin qilinadi. U voqeani tabiat fonida tasvirlar ekan, qahramonning ichki kechinmalarini ham shu fon orqali teranlashtiradi. Masalan, ba'zi hikoyalarda bahor kutilgan quvonch, yangilanish va umidlarning timsoli bo'lsa, kuz ruhiy iztirob, ayriliq yoki hayotning o'tkinchiligi ramzi sifatida

qo'llaniladi. Qish esa ko'pincha sokinlik, xotira va bolalikning yorug' izlari bilan uyg'unlashtiriladi. Xayriddin Sultonning peyzaj tasvirida o'zbekona ruh, milliy mentalitet va xalqona hayot tarzining tasviri ham kuchli seziladi. Adib tabiatni sodda, ammo nihoyatda ta'sirchan, mayda detallar orqali jonlantiradi. Uning hikoyalaridagi tabiat nafaqat geografik muhitni, balki xalqning hayot tarzi, qadriyatlari, dunyoqarashini ham o'zida mujassamlashtiradi.

Xayriddin Sulton hikoyalarida peyzaj tasviri nafaqat voqea fonini yaratadi, balki syujet va personajlarning ichki kechinmalarini boyitadi. Uning peyzaj tasvirlari quyidagi badiiy funksiyalarni bajaradi:

Kompozitsion funksiya – hikoyaga kirish, voqea joyi va ruhiy fonni belgilash. Peyzaj o'quvchining tasavvurini shakllantiradi, voqea boshlanishi uchun estetik va psixologik maydon yaratadi.Psixologik funksiya – qahramon kechinmalarini tabiat orqali ifodalash. Masalan, qushlarning shivirlashi, barglarning jilg'alashi yoki shamolning shivir-shiviri qahramonning ichki dunyosini ochadi. Ramziy-estetik funksiya – tabiat orqali g'oyaviy mazmunni mustahkamlash. Adib fasllar, yoritish, ranglar orqali hayotiy hodisalarni ramziy ko'rinishda beradi.Milliylikni aks ettirish – o'zbekona tabiat va madaniy idrokni ko'rsatish. Adibning peyzajlari o'zbek yurtining tabiiy manzaralarini, xalq hayotini, milliy mentalitetni ochib beradi. Syujet rivojiga xizmat qilish – voqealar ketma-ketligini kuchaytirish. Tabiat voqealarni boyitadi, dramatik vaziyatni kuchaytiradi, syujet o'quvchi ongida yanada jozibali ko'rinadi. Xayriddin Sultonning deyarli barcha hikoyalarida tabiat tasviri ushbu funksiyalardan kamida biri bilan faol uyg'unlikda keladi. Peyzaj qahramon va voqea o'rtasida doimiy dialogni yaratadi.

"Laylak keldi, bahor bo'ldi" hikoyasida bahor peyzaji hikoyada bahor faslining kelishi hayotning yangilanishi, umid va quvonch kayfiyatini ifodalaydi. Adib bahorni quyidagi detallar orqali tasvirlaydi:

- Qorlar ostidan jilg'alarning paydo bo'lishi,

- Laylaklarning qaytishi,

- Havoning yumshashi,

- Daraxtlarning kurtak otishi.

Bahor qahramonning ichki ruhiyatidagi o'zgarish, qayta tug'ilish jarayoniga mos keladi. Tabiat uyg'onishi insondagi quvonch, sodda orzularning tiklanishi bilan uyg'un tasvirlanadi. Shuningdek, peyzaj hikoya syujetida vaqt o'tishini, hayotiy jarayonlarning davomiyligini ifodalaydi. Bahor manzarasi qahramonning ichki intilishlarini va hayotga bo'lgan ijobiy qarashini mustahkamlash vositasi sifatida xizmat qiladi.

"Zabarjad" hikoyasida tog'-o'rmon peyzaji. "Zabarjad" hikoyasida tog'lar va o'rmon manzarasi ulug'vor badiiy fon yaratadi. Tog'lar quyidagi ma'nolarda talqin qilinadi:

- Yuksaklik ramzi – inson orzulari va maqsadlarining buyukligi,

- Poklanish manbai – ruhiy taraddudlardan qutulish,

- Sokinlik makoni – ichki tinchlikni topish joyi.

Adib tog'larni mayin tong yorug'idagi jilvalanish, havo nurlari, shabadalarning o'rmondagi chayqalishi orqali tasvirlaydi. Peyzaj qahramonning ichki monologi bilan uyg'unlashadi, falsafiy mushohadalar, hayotiy qarorlar va

ruhiy o'zgarishlarni ko'rsatadi. Bu hikoyada tabiat tasviri shunchaki fon bo'lib qolmay, qahramon kechinmalarini aks ettirish, o'quvchida estetik zavq uyg'otish va hikoya mazmunini chuqurlashtirish vositasi sifatida ishlatiladi.

"Yurak" hikoyasida kuz peyzaji.Kuz fasli hikoyada hayotning o'tkinchiligi, ayriliq va iztirob ramzi sifatida ifodalanadi. Xayriddin Sulton quyidagi detallar orqali psixologik kayfiyat yaratadi:

- Sarg'aygan barglarning yerga to'kilishi,

- Bulutli, dim havoning hukmronligi,

- Shamolning keskin va iztirobli shivirlashi.

Kuz manzarasi qahramonning ruhiy holati bilan uyg'un keladi: barglarning qulashini hayotning o'tkinchiligi va ayriliq ramzi sifatida talqin qilsa, bulutli osmon insonning tushkun kayfiyatini kuchaytiradi. Shamolning shivirlashi esa iztirob, qo'rquv yoki ichki qarama-qarshilikni aks ettiradi. Shu bilan birga, peyzaj voqealarning vaqtinchalik holatini ham ifodalaydi, o'quvchiga hikoya kayfiyatini his qilish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish joizki, Xayriddin Sulton hikoyalarida peyzaj tasviri nafaqat voqea rivojini bezab turuvchi fon, balki qahramonlarning ruhiy kechinmalarini ochib beruvchi muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Muallif tabiat manzaralaridan hikoya mazmunini chuqurlashtirish, obrazlar xarakterini yoritish va voqealar kayfiyatini kuchaytirish uchun mahorat bilan foydalanadi. Tabiat tasvirlari orqali asardagi ichki ziddiyatlar, inson kechinmalari va hayotiy haqiqatlar yanada ta'sirchan ifodalanadi. Shu bois, yozuvchining

peyzajga murojaati hikoyalarining estetik qimmatini oshiradi va o'quvchiga asar mazmunini teranroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sulton X. Hikoyalar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, turli yillar.
2. Mirvaliyev A. O'zbek nasrida peyzaj tasviri. – Toshkent: Fan, 2015.
3. Quronov D., Rasulov R., Qo'chqorov A. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2012.
4. Mamajonov Z. Nasr poetikasi va zamonaviylik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
5. Karimov N. O'zbek adabiyotida psixologik tasvir. – Toshkent: Universitet, 2007.
6. Eshmamatovna, E. S. A GLANCE TO THE CREATIVE WORKS OF THE POET TESHA SAYDALIYEV. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych.*, 87.
7. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
8. GABRIEL GARCIANING "ATIRGULNING TIKONI" ASARI. (2025). *Ustozlar Uchun*, *85*(7), 223-225. https://journalss.org/index.php/ust/article/view/10194
9. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.

10. O‘RTA OSIYODA NOTIQLIK SAN’ATI. (2025). *Ustozlar Uchun*, *85*(7), 39-41. https://journalss.org/index.php/ust/article/view/10091

11. Xurramovna, Q. G., & To‘raqulovna, D. M. (2025, December). “FARHOD VA SHIRIN” DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION.* (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).

12. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O ‘RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.

13. Sarvinoz, J. (2025). " ALKIMYOGAR" ASARIDAGI RAMZIY OBRAZLAR TAHLILI. *Global Science Review*, *3*(4), 342-344.

14. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.

15. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.

16. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.

17. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.